

NEM VÁLT BE A TILTÁS KANADÁBAN

**A DOHÁNYTERMÉKEK BOLTI BEMUTATÁSÁT TILTÓ RENDELET EGÉSZSÉGÜGYI ÉS
GAZDASÁGI HATÁSAI**

DR PATRICK BASHAM

DEMOCRACY INSTITUTE

2010. JÚNIUS 15.

Ez az online kiadvány a szerző engedélyével került lefordításra és kiadásra. Az eredeti, angol nyelvű anyag elérhető a Democracy Institute [honlapján](#). A tanulmány tartalma teljes mértékben a szerző véleményét tükrözi.

BEVEZETÉS

A dohányárak üzleten belül történő kihelyezésének és reklámozásának ellenzői szerint a cigaretták reklámmal ellátott tárolói a nem dohányzó kamaszokat dohányzásra serkentik, a dohányzókat pedig akadályozzák abban, hogy leszokjanak. Ha eltávolítunk mindenféle reklámot a tárolókról, – érvelnek az ellenzők – csökken a cigarettát kipróbáló fiatalok száma és nagyobb eséllyel tudnak leszokni a dohányzó felnőttek, miközben alig hat a független kiskereskedelemre. Ez a tanulmány a dohányárak eladáshelyi reklámjának betiltásának hatásait valamint a fent említett érvek valóságtartalmát vizsgálja nemzetközi, elsősorban kanadai tapasztalatok alapján.

A tanulmány ilyen módon áttekinti a dohányárak üzleti kihelyezésének tilalmát követő tapasztalati bizonyítékokat, a kanadai közegészségügyre és a gazdaságra gyakorolt hatásait. Miközben a kanadai közegészségügy állapota igen lesújtó, a tanulmány részletesen megvizsgálja, milyen „pozitív” hatást tett a tiltó rendelkezés: ösztönözte a feketepiacot és megtizedelte a független kiskereskedelmi szektort.

Ezt követi egy összehasonlító elemzés, amely megvizsgálja, milyen hatása volt a dohányárak hasonló szabályozásának Izlandon, Írországon és Thaiföldön. A kanadai és izlandi adatokat az angol Egészségügyi Minisztérium tette közzé a 2008-ban megjelent dohányárak ellenőrzésével kapcsolatos kiadványában (2008 *Consultation on the Future of Tobacco Control*). Írország és Thaiföld esetében a tanulmány megvizsgálja legfrissebb dohányzási adatokat, és összehasonlítja azokat a betiltás előtti helyzettel.

KÖZEGÉSZSÉGÜGYI HATÁS

Egészségügyi szempontból háromféle bizonyíték ad jogalapot a dohányárak üzletekben történő kihelyezésének betiltásához. Ezek közül az első egy olyan tanulmánycsoport, amely azt vizsgálta, hogyan reagálnak az egyes emberek kísérleti helyzetben dohányterméket bemutató reklámtárolóra. Más tanulmányok a kísérletbe bevont személyek dohánytermékekkel kapcsolatos emlékeit elemezték: felkérték az egyes embereket, idézzék fel az üzletekben árult cigarettamárkákat és/vagy az üzletben elhelyezett tárolókon levő reklámokat, majd összevetették ezeket a kísérleti személyek dohányzásra való hajlamával. A harmadik fajta bizonyítékot azok az adatok szolgáltatják, amelyek közvetlenül a bevezetni kívánt eladáshelyi reklámozást tiltó rendelkezés hatását vizsgálták. Ezek többnyire a tiltó rendelet bevezetése előtt és után végzett, a dohányzás elterjedtségét mérő vizsgálatok, fogyasztási mutatók, a rázókók és leszokók számának esetleges változása.

Az Egyesült Királyságban folytatott tavalyi vitában mindhárom típusú bizonyíték szerepelt. Az eladáshelyi reklámozás leghevesebb ellenzői azzal érveltek, hogy mindkét fajta – a reakciókat és a felidézést vizsgáló – tanulmánycsoport, valamint különösen a tiltást bevezető országok, mint például Kanada tapasztalatai arra mutatnak, hogy az üzletekben elhelyezett reklámtárolók igenis hatással vannak a dohányzási magatartásra. A bemutatás és reklámozás tiltása csökkenti a fiatalok körében a rázókás veszélyét, csökkenti az általános rázókási hajlandóságot és a fogyasztást, valamint bátorítja a leszokást.

Másrészt azonban a dohányipar és dohányárakat forgalmazó kereskedők azzal érveltek, hogy szerintük a fent említett tanulmányok szerkezetileg hibásak voltak és kevés megbízható bizonyítékot tartalmaztak arra vonatkozóan, hogy az üzletek reklámcélra (is) hasznosított cigaretta tárolói

jelentősen befolyásolják a dohányzási szokásokat. Továbbá szerintük a tiltó országok, mint például Kanada példája nem bizonyítja elég meggyőzően, hogy az eladáshelyi reklámozás és a cigaretták kihelyezésének betiltása bármilyen hatással lenne a dohányzási magatartásra, akár a rászokásra, a leszokásra vagy a fogyasztási szokásokra vonatkozóan.

Korábban úgy érveltünk, hogy a fent említett tanulmányok nem bizonyítják elég meggyőzően, hogy az áruk kihelyezése és reklámozása jelentősen befolyásolja a dohányzási szokásokat.¹ Természetesen vitatható, hogy pontosan mit is bizonyítanak a kísérleteken és emlékezeti tapasztalatokon alapuló tanulmányok. Azonban a világ több olyan pontjáról szerzett tapasztalatok, ahol már ténylegesen betiltották a cigaretták hagyományos módon történő árusítását, valós „természetes kísérletnek” számíthatnak, és mint ilyen, jóval hitelesebben bizonyítják, hogy a kihelyezés és a reklámozás ténylegesen úgy hat-e a dohányzásra, ahogy az ellenzői azt állítják.

Valójában, mint más dohányzással kapcsolatos szabályok esetében is, a cigarettafogyasztási szokások változásai tényszerűen bizonyítják, hogy az adott szabályozás beválik-e. Amennyiben azokban az országokban, ahol már kihelyezés tilalma van érvényben, nem mutatkozik statisztikailag jelentős változás a dohányzási és fogyasztási szokásokban, jelentősen meggyengül a szokások és a reklám közötti kapcsolatot hangsúlyozó érvrendszer. Ennél fogva döntő fontossággal bírnak ezek a „természetes kísérletek”, melyek eredményei pontosan meghatározhatják, hatékonyan változtat-e a tiltás a dohányzási szokásokon, és ily módon igazolja-e a dohányzással kapcsolatos új rendelkezés létjogosultságát.

KÖZEGÉSZSÉGÜGYI HATÁS KANADÁBAN

Amikor 2009-ben az angol parlamentben a dohányáru eladáshelyi bemutatásának és reklámozásának betiltásáról szóló vita zajlott, jelentős mennyiségű bizonyíték állt rendelkezésre arra vonatkozóan, hatékonyan bizonyult-e a tiltás azokban az országokban, ahol már korábban bevezették azt. Izland, az első ilyen ország 2001 augusztusában, Kanada Saskatchewan tartománya pedig 2002-ben tiltotta be a cigaretták üzleti kihelyezésének és reklámozásának gyakorlatát.

2008 őszén Peter Jackson a BBC-ben tett közzé a témával kapcsolatos tudósítást, amelyben azt állította, hogy az egyes Kanadai tartományokban bevezetett tiltás jelentős különbséget eredményezett a dohányzási szokásokban.² Jackson szerint a 15-19 évesek körében a dohányzók aránya a 2002. évi százalékról 2007-re százalékra csökkent, 5 évvel azt követően, hogy Saskatchewanban életbe lépett a tiltó rendelet. A tanulmány írásának idején már Kanada minden tartományában tiltó rendelkezés van érvényben, legutoljára Új-Fundland szigete (Newfoundland) hozott erről törvényt 2009 májusában, amely 2010. január 1-jén lépett életbe.

A tiltás pozitív hatásait hangsúlyozza még a jelentős mértékben adókból fenntartott angol ASH (Action on Smoking and Health UK) dohányellenes lobbicsoport is. Az ASH képviselőjében Martin Dockrell azt nyilatkozta a BBC-nek, hogy Saskatchewan tapasztalatai szerint a tiltások hatékonyan csökkentik a dohányzást. Jackson szerint Dockrell a következőket állította:

„2002-ben Kanadában általánosan csökkent a fiatalok körében a dohányzás mértéke, de nem Saskatchewan tartományban. Miután 2002-ben bevezették a tiltó rendelkezést, a tartományban csökkenni kezdett a fiatalok körében a dohányzás mértéke, egészen addig, amíg a dohány lobbicsoport felülvizsgálatot nem kért a tiltás ügyében. A

rendelkezés átmeneti felfüggesztése idején a fiatalkori dohányzás mértéke ismét a korábbi szintre emelkedett, míg végül 2005 folyamán a rendelet újból hatályba nem lépett és a tizenévesek dohányzása ismét csökkenni nem kezdett.”

A következő idézetek azt bizonyítják, hogy a fenti beszámoló finoman szólva súlyosan félreértelmezi a Saskatchewan-i tapasztalatokat.

Az angol Egészségügyi Minisztérium az ASH-nál kevésbé volt meggyőződve a kanadai tiltás hatékonyságáról. A 2008-ban megjelent konzultációs anyagában (*Consultation on the Future of Tobacco Control*) ezt írja:

„A kanadai egészségüggyel kapcsolatos 2006 évi kiadvány kétségeket fogalmazott meg az üzleti kihelyezés és reklámozás valamint a dohányáru fogyasztása közötti közvetlen összefüggést illetően. A konzultációs anyag megállapítja, hogy a dohányzás az utóbbi időben tapasztalható csökkenése ugyan tény, és elképzelhető, hogy ezt a folyamatot az üzletekben elhelyezett áruk és reklámok betiltása is erősíti, de ez jelenleg csupán feltételezés.”³

A konzultációs anyagban leírt hatásvizsgálat is jóval óvatosabban fogalmaz, mint az ASH:

„A kanadai fiatalok körében tapasztalt dohányzási szokások igen változatos, következtelen képet nyújtanak: egyes helyeken csökken a fiatalkori (és a felnőttkori) dohányzás, máshol pedig csökken. Az adatokból nehéz bármilyen következtetést is levonni, mivel csupán rövid időszakokra vonatkoznak, és főként, mivel figyelmen kívül hagynak egyéb, a dohányzás mértékét befolyásoló tényezőket, továbbá a tanulmányok túl szerény statisztikai háttérrel nem képesek a szokások kisebb arányú változásait figyelemmel kísérni.”⁴

Az alábbi 1. táblázat a kanadai egészségügy számára készült legújabb hivatalos statisztikai összesítés. A felmérés (Canadian Tobacco Use Monitoring Survey, CTUMS) az általános dohányzási szokásokat vizsgálja Kanadában tartományonként 1999 és 2008 között.

1. táblázat – A dohányzás elterjedtsége a 15-19 évesek körében az egyes kanadai tartományokban(%)

Tartomány	2005	2006	2007	2008
Új-Fundland	19	16	17	15
Prince Edward-sziget	13	14	13	14
Új-Skócia	13	15	13	14
Új- Brunswick	18	16	17	14
Quebec	23	18	17	17
Ontario	16	12	13	13
Manitoba	20	20	20	17
Saskatchewan	25	21	22	20
Alberta	19	15	20	16
Brit Columbia	14	12	9	15

Forrás: CTUMS 1999-2008, Statistics Canada, Ottawa.

A táblázatból kiolvasható, hogy a dohányzás mértéke évről évre jelentősen változik: Albertában például a 2006 és 2007 között 15 százalékról 20 százalékra, miközben Brit Columbia területén 2007 és 2008 között 9 százalékról 15 százalékra nőtt.

2008-ban Kanadában Új-Brunswick kivételével mindegyik tartomány tiltotta a dohányáru üzleti kihelyezését és reklámozását. Alberta, Brit Columbia, Ontario és Quebec területén 2008-ban lépett életbe a tiltó rendelkezés. A CTUMS adatai szerint 1999 és 2008 között Kanadában a fiatalok dohányzási adataiban általános csökkenés volt tapasztalható, jóllehet némi visszaeséssel kísérvé.

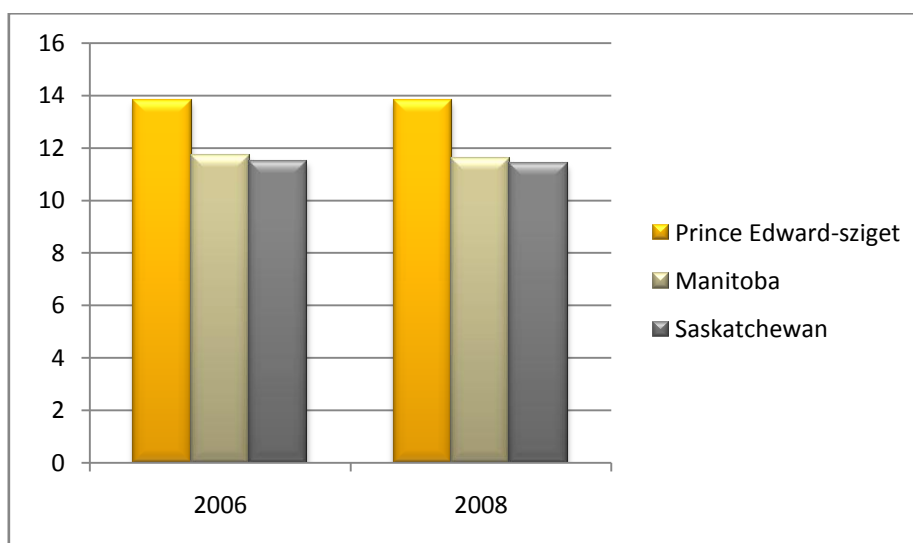
2006-ban, amikor csak Manitoba és Saskatchewan tartományban volt érvényes tiltás, *nem* volt statisztikailag jelentős eltérés a fiatalok dohányzási magatartása tekintetében a tiltást alkalmazó és nem alkalmazó tartományok között. A dohányosok aránya az egyes tartományokban (+/-) 5 százalékos különbséggel megegyezett az országos adatokkal. Azonban a legmagasabb mértékű dohányzást pont a két tiltó tartományban regisztrálták.

A keresztmetszeti adatok azt mutatják, hogy az cigaretták eladáshelyi bemutatásának és reklámjának tiltásának nincs statisztikailag jelentős hatása a fiatalok dohányzására. Prince Edward-szigeten és Új-Skócia területén a dohányzók aránya 2007-2008 között egyformán 13 százalék illetve 14 százalék, Saskatchewan-ban azonban 2006-ban 21 százalék, 2007-ben 22 százalék és 2008-ban 20 százalék, Manitoba tartományban pedig 2006-ban és 2007-ben 20 százalék, 2008-ban pedig 17 százalék volt.

A felnőttek dohányzási magatartására az eladáshelyi reklámozás tiltásának ugyanúgy nincsen hatással. Prince Edward-szigeten a férfiak 22 százaléka dohányzott 2006-ban és 21,3százaléka 2008-ban.

A lenti 1. ábra azt mutatja, hogy azokban a tartományokban, ahol a tiltó rendelkezést még 2008 előtt bevezették, *nem* mutatkozik statisztikailag jelentős eltérés a fiatalok cigaretta fogyasztását illetően.

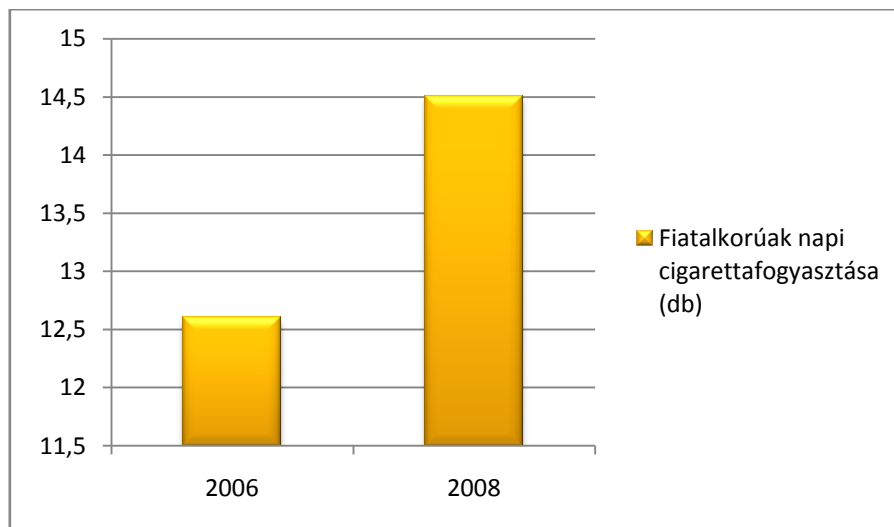
1. ábra - Fiatalok napi cigarettafogyasztása három, eladáshelyi reklámozást tiltó tartományban

Forrás: CTUMS 1999-2008, Statistics Canada, Ottawa.

Prince Edward-szigeten a tizenévesek 2006-ban és 2008-ban is átlagosan napi 13,8 szál cigarettát fogyasztottak, Manitoba tartományban 2006-ban és 2008-ban átlagosan napi 11,7 illetve 11,6 szálát, miközben Saskatchewanban napi 11,5 szálát 2006-ban, és 11,4 szálát 2008-ban. Sokat elárul azonban a 2. ábra, amelyen megfigyelhető, hogy Új-Skóciában a fiatalok fogyasztása a 2006-os napi 12,6 szál cigarettáról 2008-ra 14,5 szálra nőtt, ez 15 százalékos növekedést jelent.

2. ábra - Fiatalok napi cigarettafogyasztása az eladáshelyi reklámozást tiltó Új-Skóciában

Forrás: CTUMS 1999-2008, Statistics Canada, Ottawa.

Dr. Andrew Lilico, a Europe Economics gazdasági szakértője, a Japán Tobacco International felkérésére jelentést készített, amelyben kifejti, hogy, amennyiben összehasonlítjuk a fiatalok és felnőttek dohányzási adatait az egyes tartományokban a tiltó rendelkezések bevezetése előtti és utáni néhány évben, megállapíthatjuk, hogy „mindkét korcsoportban a dohányzók arányának statisztikai növekedése tapasztalható a tiltó rendelet bevezetését követően...ugyanakkor mindkét korcsoportban változatlan marad az átlagosan elszívott cigaretták száma.”⁵

Habár kifogásolható, hogy az idézett Europe Economics jelentés egy dohányipari cég számára készült, és ennél fogva eleve gyanús, az én erre vonatkozó statisztikai elemzésem (amelyet nem támogatott a dohányipar), alapvetően megerősíti Dr. Lilico megállapításait. Dr. Lilico mindenre kiterjedő statisztikai eredményei megalapozottak és megismételhetők.

Más szóval a kanadai adatok nem támasztják alá az ASH UK azon megállapítását, hogy az eladáshelyi reklámozás betiltása hatékonyan csökkentette mind a fiatalok, mind a felnőttek dohányzását. Ehelyett azt igazolja, hogy Kanadában a tiltás mindkét korcsoportban a dohányzók arányának növekedéséhez, és a fogyasztás stagnálásához vezetett.

A korábban említett hatástanulmányban szereplő problémákra (túl rövid vizsgált időszakok, következtelen adatok) reagálva elmondhatjuk, hogy a legújabb kanadai adatok már hosszabb időszakot fognak át, és így sokkal megbízhatóbb következtetéseket tesznek lehetővé.

A hatástanulmány azt is kifogásolta, hogy a kanadai adatok nem veszik figyelembe a dohányzást befolyásoló egyéb tényezőket. Ez gyakori probléma a dohányzást tiltó rendelkezések hatását vizsgáló felmérések esetében. Mivel mind a dohányzás kipróbálását, mind pedig a rászokást és a fogyasztást több tényező befolyásolja, csak úgy lehet valódi következtetéseket levonni, hogy megvizsgáljuk a többi fontos tényezőt is.

A szóban forgó CTUMS tanulmányban található keresztmetszeti adatok azonban egyértelműen nem térnek ki ezekre a tényezőkre. Természetesen Kanada lakosságának dohányzással összefüggő szokásait 4 éven keresztül vizsgáló tanulmányomban én sem tudom figyelembe venni az ezzel kapcsolatos összes tényezőt. Dr. Lilico azonban korlátozott mértékű elemzést nyújt egy közismert statisztikai becslési módszer, a „különbség-hatás” alkalmazása segítségével. Ezt a módszert gyakran használják a korlátozó intézkedések hatásvizsgálata során.

Elemzésében Dr. Lilico az üzleti kihelyezést tiltó rendelkezés vizsgálata mellett kitér a felnőtt-, és fiatalkori dohányzást befolyásoló olyan tényezőkre is, mint a cigaretta ára, vagy az egy főre eső GDP. Az adatok elemzése során az alábbi három következtetést vonja le:

1. „A 15-19 éves korosztály átlagos cigarettafogyasztása sem az árváltozással, sem pedig az üzleti kihelyezés és reklámozás tiltásával nem mutat összefüggést.”
2. „Az üzleti kihelyezés és reklámozás betiltásának nincs statisztikailag értékelhető hatása a dohányzók arányára... a teljes lakosság körében.”
3. „Az üzleti kihelyezés és reklámozás tiltása szorosan összefügg a 15-19 évesek megnövekedett dohányzási mutatóival. Konkrétan, ahol tiltás van érvényben, a dohányzók arányának 2 százalékos növekedése tapasztalható.”⁷

A kanadai kormány adatainak alapos tanulmányozása után egyértelműen úgy látszik, hogy a tiltás 2008 végéig nem csökkentette a dohányzás elterjedtségét, illetve a cigarettafogyasztás mértékét sem a fiatalok, sem a felnőtt lakosság körében.

Továbbá magasabb szintű statisztikai elemzések alapján megállapíthatjuk, hogy Kanadában nem mutatható ki összefüggés a tiltás és a 15-19 éves fiatalok illetve a felnőtt lakosság körében mérhető fogyasztás és a dohányzás elterjedtsége között. A fiatalok esetében azonban a dohányzás elterjedtségének *növekedése* tapasztalható.

Következésképpen azt mondhatjuk, hogy az eladáshelyi reklámok tiltása közegészségügyi szempontból negatív. Most lássuk a tiltás gazdaságra gyakorolt hatását.

GYENGÉLKEDŐ GAZDASÁG – FÜGGETLEN KISKERESKEDŐK KANADÁBAN

A dohányáru üzleti kihelyezésének és reklámozásának tilalma hatástalannak bizonyult: nem csökkentette a dohányzás mértékét a kanadai lakosság körében. Azonban más szempontból igen „sikeresnek” bizonyult: a dohányáru forgalmát a független kiskereskedőktől, elsősorban a kis

vegyesboltoktól, a trafikoktól a feketepiacra terelte. Ez súlyos probléma az Egyesült Királyság és más országok területén is.

A tiltó rendelet azáltal, hogy a pult alá kényszeríti a dohányipari termékeket, elmosza a legális és illegális termékek közötti határt, valamint kétféle módon is aláássa a fogyasztók azon hitét, hogy ők a törvényes dohánypiac kulcsfontosságú szereplői. Egyrészt elvesztik azt a hitüket, hogy a dohányáru legális, szabályozott termék, másrészt nem tartják többé a feketepiacról beszerzett áru fogyasztását bűnnek. Ilyen módon igen valószínű, hogy a dohányosok a törvényes piactól az illegális beszerzés felé fordulnak.

A kanadai tapasztalatok ékesen bizonyítják ezt a folyamatot. Az üzletekben elhelyezett áruk és reklámok betiltása eltorzította a dohányáru kiskereskedések közötti versenyt. Bizonyos kereskedőket sokkal jobban érintett, mint másokat. A kis vegyesboltok számára jóval fontosabb a dohányáru forgalmazása, mint például a szupermarketeknek.

Az üzleti kihelyezés és reklámozás betiltása sokkal keményebben sújtotta a kis boltok piaci helyzetét. Mivel a cigaretták reklámcélú tárolói általában azonos méretben készültek, és ugyanolyan választékot kínáltak, a kis boltok azonos eséllyel versenyeztek a nagy üzletláncokkal. A cigaretták kihelyezésének betiltása óta ez a helyzet megváltozott, a vásárlók pedig a nagyobb elárúsítóhelyek felé fordultak. Sok kis üzletben kénytelenek voltak felhagyni a dohányáru árusításával, és gyakran csak nehezen, vagy egyáltalán nem tudták más termékek forgalmazásával pótolni veszteségüket, mivel általában kevesebb tőkét tudnak egyéb, nem dohányipari termékbe investálni.

Bár úgy vélhetjük, hogy a dohányáru forgalmazó kereskedők számának jelentős csökkenése üdvözlendő tény, hiszen a fogyasztás csökkenéséhez vezethet, Kanadában nem ez volt tapasztalható. A cigarettafogyasztás visszaszorulása helyett a kevesebb legális forgalmazó egyszerűen azt eredményezte, hogy a vevők a legális termékeket árusító legális üzletek helyett az adómentes, gyakran hamisított termékeket árusító helyeken szerzik be a dohányáru. Ilyen módon Kanada példája azt mutatja, hogy az eladáshelyi bemutatás és reklámozás betiltása gazdasági szempontból a dohánypiaci verseny torzulásához és a törvényes kereskedők számának csökkenéséhez vezet, továbbá a dohányosokat a feketepiac felé tereli.

A Kanadai Vegyeskereskedők Szövetsége (Canadian Convenience Store Association) által készített felmérés szerint például Ontarióban a dohányosok 61 százaléka, Quebec tartományban pedig 75 százaléka illegális cigarettát szív.⁸ Országos szinten a 18-24 éves dohányosok 65 százalék szívott illegális dohányáru. Arra a kérdésre, hogy szerintük a feketepiacon vett cigaretta törvénysértő-e, Ontarióban a dohányosok 61 százaléka, Quebec-ben pedig 41 százaléka nemleges választ adott. A 18-24 év közötti dohányosok 42 százaléka úgy vélte, hogy a feketepiacon történő vásárlás nem ütközik törvénybe.

Nyilvánvaló tehát, hogy ezekben a kanadai tartományokban a dohányosok jelentős hányada, köztük sok fiatal, nem hisz abban, hogy a dohányáru törvényileg szabályozott termék, és a feketepiacon vett cigaretta fogyasztása bűncselekmény.

Továbbá elmondhatjuk, hogy közvetlenül a tiltó rendelkezés bevezetését követően a kis vegyesboltok és trafikok tulajdonosai az alábbi negatív következményeket tapasztalták:

1. Erősödött az üzletekben a lopástól való félelem.
2. Megnövekedtek a kiadások, hiszen a zárható szekrényt kell felszerelni és folyamatosan karbantartani.
3. Megnövekedtek a működési költségek, mert az alkalmazottak betanítása többletmunkát igényel.
4. Nagyobb arányú a szabályozottság állandó terhe, hiszen a dohányárut folyamatosan elzárva kell tárolni.

Ezek a halmozottan jelentkező következmények igen erőteljesen sújtják a törvényes dohánypiacot.

A PriceWaterhouseCoopers könyvvizsgáló cég és a HEC Montreal, egy kanadai egyetem által a kanadai vegyes kereskedelemről készített tanulmány (*Local Presence, National Strength: Convenience Stores in Canada*) szerint, az utóbbi időben a független kiskereskedelmi szektorban rekord mennyiségű csődöt jelentettek.⁹ 2008-ban, amikor egy kivétellel már Kanada összes tartományában elfogadták, illetve be is vezették az új tiltó rendeletet, korábban soha nem tapasztalt helyzet állt elő: minden hetedik, azaz összesen 2.300 vegyesbolt, illetve trafik bezárt. Ez országosan 15 százalékot jelentett.

Az üzletek háromnegyede Ontario és Quebec tartományban zárt be. Szám szerint Ontarióban 765, Quebec-ben 380, és Albertában 223 vegyesbolt és trafik szűnt meg. A *Canadian Press* hírügynökség jelentése szerint:

„Az illegális dohánykereskedelem az üzleteknek tavaly is óriási, több mint 2,5 milliárd kanadai dollárnyi (CAD) éves forgalomkiesést, illetve CAD 260 milliós tényleges veszteséget jelentett... Ez az iparág erősen függ a dohányáru forgalmától. A legálisan vásárolt cigaretták kétharmadát kis vegyesboltokban, trafikokban szerzik be.”¹⁰

Összehasonlításképpen, 2007-ben az Egyesült Királyság területén a teljes cigarettaforgalom 53 százaléka a kis sarki boltokban zajlott. Sok kiskereskedő forgalmának harmada dohányáru eladásából származik.¹¹

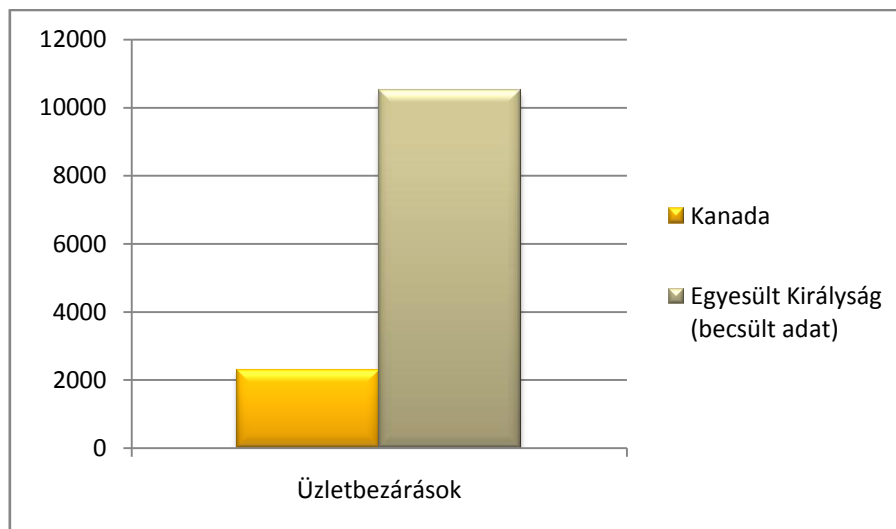
Ráadásul a tiltó rendelkezés okozta gazdasági nehézségek messze túlmutatnak a forgalomkiesésből adódó veszteségeken. A PriceWaterhouseCoopers/HEC által készített tanulmány szerint az üzletek napi 1,06 milliós forgalmának csökkenése CAD 2 milliárd egyéb termékekre vonatkozó forgalomkiesést jelent. A dohányosok egyszerűen máshol vásárolnak.

Michael Gadbois, a Kanadai Vegyeskereskedők Szövetségének alelnöke megfigyelése szerint:

„Egy kiskereskedő számára hatalmas a veszteség. Ki tud tartani egy-két évig, ám mivel a legtöbb tartományban ennyi ideje van érvényben a tiltó rendelet, hamarosan be kell zárnia. Már tavaly is láthattuk, nincs más megoldás.”

Mit mondhat nekünk az aktuális kanadai példa az angol kis vegyesboltokra vonatkoztatva? Saját összehasonlító elemzésem alapján azt állíthatom, hogy ha a kiskereskedelmi szektor Kanadában tapasztalt visszaesése az Egyesült Királyságban is hasonlóan érezhető lesz, a jelenlegi kb. 70.000, dohányárut forgalmazó kisboltból becslésem szerint heti 200, azaz az első évben mintegy 10.500 üzlet zár majd be. Ezt mutatja a 3. ábra.

3. ábra - A tiltó rendelkezés következtében bezárt üzletek száma Kanadában és az Egyesült királyságban (előzetes becslés)

Amint már az előző részben kifejtettem, Kanadában a dohányárak üzleti kihelyezésének és reklámozásának betiltása után a fiatalok körében valójában nőtt a cigarettafogyasztás, szó szerint több ezer kiskereskedő zárta be vállalkozását, és veszítette el megélhetési forrását. Mindeközben a rendelkezés semmiféle pozitív hatást nem tett az országos egészségügyre.

IZLANDI TAPASZTALATOK

A már korábban említett BBC tudósítás szerint a tiltó rendelkezést a világon elsőként bevezető ország, Izland komoly bizonyítékkal szolgál arra vonatkozóan, hogyan csökkenti a tiltás a dohányzás elterjedtségét. Jackson azt állítja: „A 15 évesek esetében a dohányzás mértéke az 1999-es 18,6 százalékról 2003-ra (a rendelet bevezetése után 2 évvel) 13,6 százalékra esett vissza.”

Az angol Egészségügyi Minisztérium már említett 2008. évi konzultációs anyagában Izlandról a következő észrevételt teszi:

„Habár a tiltás hatását nem látjuk bizonyítottnak, pozitívként megállapítható, hogy a fiatalok dohányzás mértékét csökkentette. Az utolsó egy hónapban rágyújtó 16-17 évesek aránya 6 évvel a tiltás bevezetése előtt, 1995-ben 32 százalék volt, 2 évvel utána, 2003-ban azonban már csak 20 százalék.”

A minisztérium által felhasznált adatok az Európában végzett iskolai alkohol és egyéb kábítószer fogyasztását felmérő tanulmányból származnak (European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs, ESPAD). Mindazonáltal kijelenthetjük, hogy a felmérésben található adatok több szempontból is megbízhatatlanok.

Először is, a tanulmány nem tér ki a dohányzást befolyásoló egyéb tényezőkre, így nem állapítható meg a dohányzók arányának és a fogyasztás változásainak pontos oka. Például a dohányárak üzleti kihelyezésének és reklámozásának betiltása mellett - ugyanazon időszakban - Izland még másféle

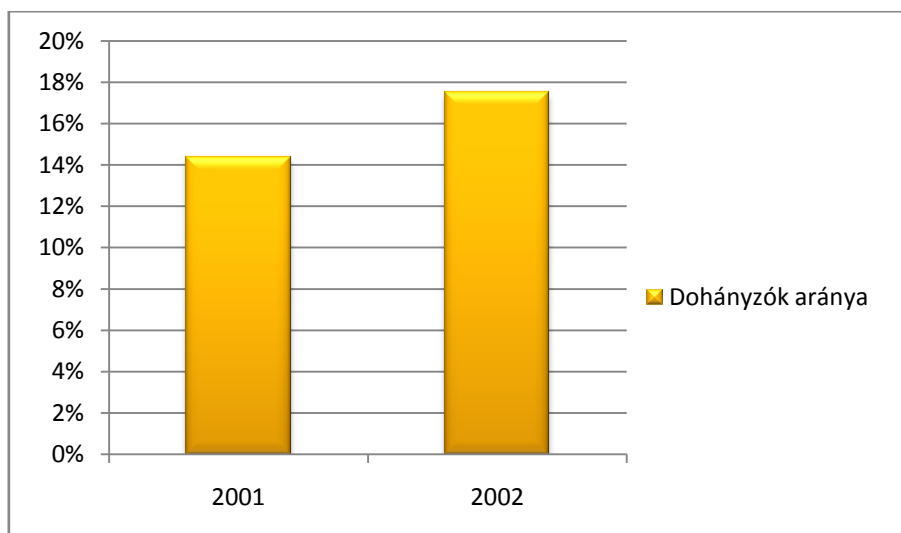
korlátozó intézkedéseket is bevezetett, valamint a dohányárak adóját is megemelte. Másrészt az ESPAD adatok nem veszik figyelembe az elmúlt 25 évben tapasztalható általános elterjedtség-, és fogyasztáscsökkenést. Izlandon a 15-19 évesek körében a dohányzók aránya 1987-ben 33 százalék, 2007-ben pedig 19 százalék volt.

A harmadik, és egyben legfontosabb megfigyelés az, hogy az ESPAD felmérésben közzétett összehasonlítások egyszerre mindig több évet fognak át, viszont nincsen elegendő számú statisztikai adat ahhoz, hogy a megfelelő következtetéseket levonhassuk. Nem találunk magyarázatot arra, miért éppen az 1995. és 2003 évi adatokat hasonlítják össze, ahelyett, hogy a rendelkezés bevezetése előtti 2000. év adatait hasonlítanák össze a bevezetés 2001., illetve az azt követő két év (2002. és 2003.) vonatkozó adataival. A helytálló összehasonlítás nem 1995. (6 évvel a bevezetés előtt) és 2003.- egy nyolc évet átfogó időszak - hanem a betiltást megelőző egy, illetve a rákövetkező minimum egy év adatai.

Valójában azt mondhatjuk, hogy a minisztériumi anyag Izlandra vonatkozó adatai nem csupán nem bizonyító erejűek, hanem egyenesen *használhatatlanok* a megfelelő következtetések szempontjából.

Sokkal hasznosabb adatforrás az Izlandi Statisztikai Hivatal, amely minden évben közzéteszi a dohányzás elterjedtségére vonatkozó adatokat.¹² Az éves adatok azt mutatják, hogy a 15-19 éves korosztályra a tiltó rendelet nem volt közvetlen hatással. Az üzleti kihelyezés és reklám betiltásának évében például 3,1 százalékkal, 14,4 százalékról 17,5 százalékra nőtt ebben a korcsoportban a dohányzók aránya.

4. ábra – Dohányzók aránya Izlandon a 15-19 évesek körében a tiltó rendeletet követő első évben

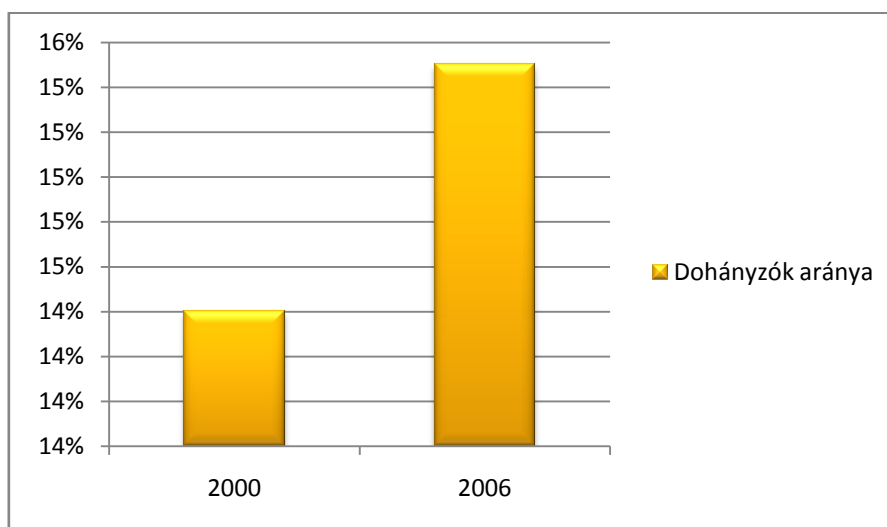

A tiltás bevezetése utáni első teljes év, 2002 folyamán a fenti korosztályban a dohányzók aránya adatok az azt megelőző évekhez képest a legmagasabb szinten, 17 százalékon állt (lásd a 4. ábrát). A tiltás előtti évben, 2000-ben, a tizenéves fiúk körében 19,1 százalékot, a tiltás évében, 2001-ben pedig 22,1 százalékot mértek. Tizenéves lányok esetében 2003-ban 19 százalékos, 2001-ben viszont csak 15,8 százalékos elterjedtséget mértek. 6 évvel a tiltás bevezetése után, 2005-ben a 15-19 éves korcsoportban a dohányzók aránya még mindig 15 százalék fölött volt. A 2008. évi hivatalos izlandi

statisztikai adatok szerint nem látható statisztikailag jelentős csökkenés azon túl, amit az tiltás bevezetése előtti 10 év trendje igazol.

A izlandi tiltás tizenévesekre gyakorolt hatásának további bizonyítékát adja a Kristjansson és társai által készített, a fiatalok népességét vizsgáló átfogó tanulmány, a *Youth in Iceland*.¹³ Ebben 7.430 14-16 éves izlandi fiatal - a teljes korcsoport 81 százalékának szokásait elemezték, és arra a megállapításra jutottak, hogy 2006. közepén 15,5 százalék dohányzott, szemben a tiltás bevezetése előtti alacsonyabb, 2000. évi 14,4 százalékos szinttel (lásd az 5.Ábrát).

5. ábra – A dohányzás elterjedtsége Izlandon a 14-16 évesek körében a tiltás bevezetése előtt és után

Tehát megállapíthatjuk, nehéz azt a következtetést levonni, hogy Izlandon a tiltó rendelkezés csökkentette a tizenévesek dohányzási arányát, hiszen a tiltás bevezetése után mért adatok magasabbak.

THAIFÖLD

Thaiföldön 2005-ben vezették be a dohányárak üzletekben történő kihelyezésének és reklámozásának tilalmát. Habár jogilag megtámadták, a rendelet továbbra is érvényben van. Simon Chapman dohányellenes aktivista az ausztrál médiában (Australia Broadcasting Corporation) azt nyilatkozta: „A tiltást bevezető országokban, azaz Kanada 12 tartományában és Thaiföldön csökken a világon leggyorsabban a dohányzás mértéke.”¹⁴

Chapman hiányos földrajzi ismereteitől eltekintve (Kanadában 10 és nem 12 tartomány van, valamint a nyilatkozat idején nem mindegyikben volt érvényes a tiltó rendelet), meg kell állapítanunk, hogy a Thaiföldre vonatkozó kijelentése egyszerűen nem igaz.

Valójában nincs bizonyíték arra, hogy a tiltás csökkentette volna a dohányzás mértékét. A thai kormány a közelmúltban elismerte, hogy a fiatalok és a nők körében emelkedő tendenciát mutat a dohányzók aránya. Nemrég egy riportban Dr. Churit Tengtraison, a helyi Dohányellenőrzési Hivatal

(Bureau of Tobacco Control) igazgatóhelyettese elismerte, hogy a thai nők esetében nő, és nem csökken a cigarettafogyasztás.¹⁵ Ráadásul Dr. Churit azt is hozzátette, hogy a 13-15 éves fiatalok körében is emelkedik a dohányzás mértéke. Jurin Laksanawisit egészségügyi miniszter a „World NO Tobacco Day” elnevezésű rendezvényen azt mondta, hogy kormánya a *növekvő* mértékű dohányzás visszaszorítása céljából új, dohányzással kapcsolatos szabályozást készül bevezetni.

A legmegbízhatóbb thaiföldi dohányzási adatok a 2009-ben publikált WHO jelentésben található. (*Adult Tobacco Survey: Thailand Country Report*) A felnőtt lakosság dohányzási szokásait vizsgáló WHO kezdeményezés (The Global Adult Tobacco Survey, GATS), amely az amerikai Betegségmegelőzési Központtal (US Centers for Disease Control and Prevention) együttműködve nemzetközileg összehasonlítható dohányzással és szabályozással összefüggő adatokat tesz rendszeresen közzé. Elmondásuk szerint a felmérés „standardizált kérdőíveket, mintavételt, adatgyűjtést és rendszerezési módszert” alkalmaz. A GATS 2009. évi reprezentatív felmérése Thaiföldön 22.768 háztartást és 20.566 egyént keresett fel, a válaszadás aránya 94,2 százalék volt.

A fent említett 2009-es GATS felmérés szerint Thaiföldön a 15 éves és annál idősebb lakosság körében a dohányzók aránya 23,7 százalék. Ahhoz, hogy ezt az adatot össze tudjuk hasonlítani a tiltást megelőzően mért adatokkal, a Thaiföldi Statisztikai Hivatal által két évente készített, a lakosság dohányzási magatartását, illetve az Egészségügyi Minisztérium irányította cigarettázási és ivási szokásokat vizsgáló felméréseket kell használnunk. Figyelembe kell azonban venni azt a tényt, hogy ez utóbbi felmérések a GATS által publikált anyagoknál alacsonyabb színvonalúak. Ráadásul, a thai minisztériumok és tisztviselők hajlamosak jelentősen alábecsülni a dohányzás elterjedtségének valós szintjét. Így például 2010. május 31-én, a már említett „World NO Tobacco Day” rendezvényen Dr. Churit azt mondta, hogy Thaiföldön a dohányzási arány 20 százalék, ami jelentősen eltér a GATS által közzétett közel 24 százalékos szinttől.

2004-ben, egy évvel azelőtt, hogy a dohányáru üzleti kihelyezését és reklámozását betiltó rendeletet Thaiföldön életbe lépett, az Egészségügyi Minisztérium tanulmánya 19,5 százalékos elterjedtségről, 2007-ben, két évvel a rendeletet követően 20,5 százalékos adatról számolt be. A Statisztikai Hivatal 2004. évi jelentésében 22 százalék szerepel. A hivatali jelentés szerint az egy főre eső napi cigarettafogyasztás 2004-ben átlagosan 10,4 szál, 2007-ben 10,3 szál volt. A dohányzás elterjedtségéhez hasonlóan a fogyasztás sem mutatott változást.

A thai kormány adataiból is következik tehát, hogy a 2005-ben bevezetett tiltó rendelet sem a dohányzás elterjedtségére, sem a cigarettafogyasztásra *nem* volt hatással. A GATS adatai szerint a tiltás óta *emelkedett* a dohányzás elterjedtségére.

ÍRORSZÁG

Írországból csak 2009 júliusában vezeték be a dohányárakra vonatkozó új rendeletet, így csak 9 hónapról van adatunk, ami legfeljebb arra elegendő, hogy előzetesen megbecsüljük az új szabályozás hatásait a dohányzási magatartásra és fogyasztásra nézve.

Ráadásul a 2009 júliusa és 2010 márciusa közötti időszakra vonatkozó adatok két forrásból származnak: egyrészt a dohányipartól, másrészt MilwardBrowne Lansdowne a dohányipar számára készült jelentéséből. Írországból a hivatalos adatokat a Dohányellenőrzési Hivatal (Office of Tobacco Control) gyűjti, azonban a hivatal által megadott legfrissebb adatok a 2008 márciusát megelőző 12

hónapra vonatkoznak, továbbá a másik két jelentésnél jelentősen kisebb mintavétellel készült. A hivatal havonta 1.000 személyt kérdez meg, a MilwardBrowne Landsdowne által végzett felmérés pedig 15.000 válasz alapján íródott.

A fent említett adatforrásokon kívül rendelkezésre állnak még Európai Uniói felmérések is, például a dohányzási szokásokat vizsgáló 2010 májusában kiadott *Eurobarometer Survey:72.3Tobacco*, valamint az a jelentés, amelyet az ír kormány egészségügyel és gyermekvédelemmel foglalkozó minisztériuma megbízásából az írországi Royal College of Surgeons közegészségügyi osztálya készített 2007-ben (*Smoking patterns in Ireland: Implications for policy and services, 2007*). Az országos szintű jelentésben található adatok 10.364, 18 év feletti személy 62 százalékos válaszadási mintáján alapulnak. Az Eurobarometer felmérés véletlenszerű mintavételi eljárással készül, tagállamonként a lakosság számát is figyelembe véve. Írországban ez a módszer 4.082 fő megkeresését jelentette.

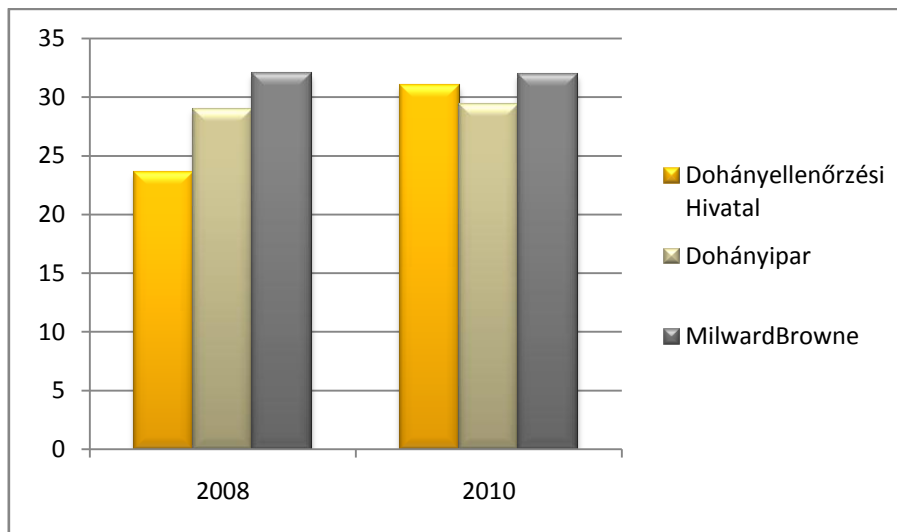
Tanulmányomban ezeket az adatforrásokat felhasználva vizsgálom a tiltó rendelkezés írországi hatásait. Meg kell jegyezni azonban, hogy az említett ír hivatal jelentősen alábecsüli a dohányzók arányát, talán mivel túl kis mintát és személyes helyett telefonos megkeresést alkalmazott.

Példakepp említhetjük, hogy a hivatali jelentés 2007-2008-ban 23,6 százalékos, az Eurobarometer 2008-ban 31 százalékos, a Royal College 2007-ben pedig 29 százalékos dohányzási elterjedtségről számolt be. Továbbá a hivatal jelentése szerint a 2007. és 2008. között Írországban tovább csökkent, miközben a Royal College azt állapította meg, hogy „nem történt jelentős változás 2002. és 2007. között”. Az Eurobarometer szerint 2006-ban a dohányzók aránya 29 százalék, 2009-ben pedig 31 százalék volt. Nyilvánvaló tehát, hogy körültekintéssel kell kezelnünk a Dohányellenőrzési Hivatal adatait.

A bevallottan korlátozottan rendelkezésre álló adatok alapján milyen következtetést vonhatunk le tehát?

Amint azt a 6. ábrán láthatjuk, a dohányipar 2010. március 31-én (+/-1,4 százalékos hibahatárral) 29,4 százalékos elterjedtségről számol be, valamint a napi átlagos cigarettafogyasztást 16 szátra teszi. Az Eurobarometer ugyanezen adatai 31 százalék és 16 szál, a MilwardBrowne jelentés szerint pedig 31,9 százalék és 16,4 szál volt 2010. március 31-én.

6. ábra - Dohányzási elterjedtségi adatok Írországból 2008 és 2010 között

A kormány által megadott hivatalos adatokat tekintve a dohányzók arányának jelentős növekedése volt látható a tiltást megelőző egy év és utána eltelt 9 hónap időszakában: ez a legalacsonyabb számadatokat tekintve is 5,8 százalékos. A dohányipar és a MilwardBrowne által megadott adatok alapján azt láthatjuk, hogy ugyanezen időszakban nem tapasztaltak csökkenést a dohányzók arányában. Professzor Luke Clancy, a Dohánymentes Társadalom Kutatóintézetének igazgatója az Eurobarometer adatairól az *Irish Independent* lapnak azt nyilatkozta, hogy „Ebben a tanulmányban nincs bizonyíték a dohányzás csökkenésére vonatkozóan.”

A Royal College jelentés szerint a vizsgált időszakot tekintve nincs, illetve csak egész csekély változás volt tapasztalható.

A különféle felméréseket vizsgálva tehát úgy tűnik, hogy a dohányárak üzleti bemutatásának és reklámjának betiltása összességében nem hatott sem a fogyasztásra sem a dohányzás elterjedtségére, illetve ez utóbbi esetébe kismértékű növekedés látható.

KÖVETKEZTETÉS

Az Egyesült Királyságban hangoztatott tiltáspárti véleményekkel ellentétben a gyakorlati tapasztalat nem igazolja azt feltevést, hogy a dohányárak bemutatásának újfajta szabályozása csökkenti a fogyasztást illetve a dohányzás elterjedtségét. Ez látható a tiltást bevezető négy ország, Kanada, Izland Írország és Thaiföld adatsorából. Ebben az értelemben ez a tiltó rendelet, mint sok más dohányzással kapcsolatos tiltás is, rendkívül hatástalan. Az üzleti kihelyezést betiltó rendelet, mint dohányzást szabályozó eszköz, nem lett sikeres. A legfrissebb kanadai és izlandi adatok azt bizonyítják, hogy tiltáspártiak állítása ellenére hogyan *nem* hatott a rendelet. Ráadásul most már jelentős mennyiségű adat áll rendelkezésre Thaiföldről, valamint némi tapasztalat Írországból is, és mindkét országban a tények azt mutatják, hogy a tiltó rendelet *nem* volt jelentős hatással a dohányzási magatartás alakulására.

Inkább azt mondhatjuk, hogy ezek a tiltó rendelkezések az elérni kívánt hatással éppen ellentétesen hatottak. Néhány helyen nemhogy csökkentették volna, egyenesen növelték a dohányzás mértékét. Talán kevésbé meglepő, ám nem kisebb jelentőségű a tiltás gazdaságra gyakorolt hatása sem.

Az egyéni hozzáállástól, a speciális dohányzást korlátozó intézkedések illetve a dohányipar szempontjaitól eltekintve, az erőteljesen növekvő kutatási tapasztalatokra támaszkodva kijelenthetjük, hogy nagy valószínűség szerint az összes olyan országban, ahol a dohányáru üzleti bemutatását betiltják, súlyos egészségügyi és gazdasági károknak néznek elébe.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ¹ Patrick Basham és John Luik: *Hidden in Plain Sight: Why Tobacco Display Bans Fail* Democracy Institute: London 2009.
- ² Peter Jackson: 'Smoking ban lessons from abroad' BBC News 12 September 2008.
- ³ Department of Health: Consultation on the Future of Tobacco Control London: 2008: 34.
- ⁴ Department of Health: 'Display Ban Impact Assessment' *Consultation on the Future of Tobacco Control* London: 2008: 76.
- ⁵ Dr Andrew Lilico: The Impacts of Restrictions on the Display of Tobacco Products A Supplemental Report Europe Economics October 2009: 17-18.
- ⁶ Dr Andrew Lilico Europe Economics: The Impacts of Restrictions on the Display of Tobacco Products A Supplemental Report October 2009: 41-68.
- ⁷ Dr Andrew Lilico Europe Economics: The Impacts of Restrictions on the Display of Tobacco Products A Supplemental Report October 2009: 22-23.
- ⁸ Canadian Convenience Store Association: *Contraband Tobacco in Canada: Time for Action* Toronto 2009.
- ⁹ PriceWaterhouseCoopers és HEC Montreal: Local Presence, National Strength: Convenience Stores in Canada Toronto 2009.
- ¹⁰ *Canadian Press*: 'Convenience stores closing over bootleg cigarettes' 6 April 2010.
- ¹¹ Statisztika forrása: *The Grocer* 19 April 2008.
- ¹² Statistics Iceland: Smoking habits of 15-19 year olds in Iceland Reykjavik 2009.
- ¹³ Kristjansson és társai: 'Social correlates of cigarette smoking among Icelandic adolescents: A population-based cross-sectional study' *BMC Public Health* 2008 8: 66.
- ¹⁴ Peter Jackson: 'Smoking ban lessons from abroad' BBC News 12 September 2008.
- ¹⁵ *National News Bureau of Thailand* 'Tobacco use among women rising' 31 May 2010.
- ¹⁶ Az Eurobarometer által használt módszertan részletes leírását lásd az alábbi honlapon: ec.europa.eu/public_opinion/index.